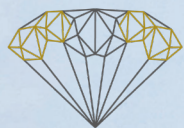

Essay

Verbonden in de kunst

Samenwerken

Sanne Wichman
De Dansers

**CREATIEF
VERMOGEN**
Utrecht

“We gaan toch niet dansen hè?” vroeg een leerling uit het VO. “O... *De Dansers*” vervolgde hij en toen verscheen er een dikke glimlach op z’n gezicht. *De Dansers* dansen toch? Wat maakt ons¹ werk dan zo anders in de beleving van die leerling? Josephine van Rheenen, artistiek leider en choreograaf van *De Dansers*, verwoordt het als volgt:

“Dansen betekent je energie en intuïtie laten stromen. Naar dans kijken betekent een emotioneel verhaal meemaken met je eigen fantasie en belevingswereld. Aan een dansvoorstelling werken betekent vertrouwen, samenwerken, verantwoordelijkheid nemen en je kwetsbaar opstellen naar elkaar en je publiek. Dit is wat we delen met anderen in onze educatie.”

Samenwerken is een belangrijk thema in ons werk, omdat dansen en dans maken een proces is dat je samen aan moet gaan. Een proces waarin je met elkaar deelt, meemaakt en waarin je je altijd verhoudt tot een ander.

Wij zien ‘samenwerken’ breder dan alleen de intermenselijke relatie. **In een samenwerkingsproces worden verschillende elementen of entiteiten gecombineerd die voortdurend kunnen variëren: samen met hoofd, hart en handen; samen met verbeelding, techniek en materiaal; samen met verschillende disciplines; of samen met anderen werken aan hét werk – de kunst**². Samenwerken kan het werk bevorderen, het eigen leren optimaliseren of een doel op zich zijn. In deze tekst pluizen we dat samenwerken verder uit: wat is het belang van de diamantstraal samenwerken in de open leerlijn creatief vermogen?

¹ Wanneer naar ‘ons’ of ‘wij’ verwezen wordt in de tekst wordt in principe *De Dansers* bedoeld.

² In dit essay wordt met het woord kunst of kunstles de verzamelterm ongeacht discipline bedoeld. Lees dus gerust dans, theater, muziek, film, beeldende kunst etc.

Communiceren is ook samenwerken

“Onze dochter ontdekte ter plekke haar lichaam en hoe ze zich daarmee kan uitdrukken.”

Hoewel wij – *De Dansers* – graag de vrijheid en de schoonheid van het toeval opzoeken in de kunstlessen, is het onderwijs gebonden aan kern-doelen. Die doelen zijn er niet voor niets en bieden naast sturing ook ruimte. Neem kerndoel 54 in het leergebied kunstzinnige oriëntatie: “De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren” ([SLO, 2021](#)). Naast de eigen uitdrukingskracht gaat het om communicatie, communicatie tussen de maker/uitvoerder en het publiek/kijker of tussen leerlingen onderling. Ook die communicatie is een vorm van samenwerken; zorgen dat de boodschap overkomt vraagt om een heldere presentatie (uitdrukingskracht) van de maker, het publiek dient goed te kijken en te luisteren, alsmede zich in te leven in de ander. Zo schreef een moeder na afloop van een workshop: “Onze dochter ontdekte ter plekke haar lichaam en hoe ze zich daarmee kan uitdrukken.”

Uit de klas

“Wil je snel gaan,
ga alleen; wil je ver komen,
ga samen”

Janneke Bakker,
ICC'er Nieuwe Regentesseschool.

© Bart Grietens

Het ontwikkelteam van het leergebied kunst en cultuur van curriculum.nu (2021) beschrijft ‘kunst maken en betekenis geven’, en ‘kunst meemaken en betekenis geven’ als kern van het toekomstig kunstonderwijs:

Bij het ‘meemaken en betekenis geven’ ervaren leerlingen dat kunst en cultuur onlosmakelijk verbonden is met het bestaan en onderdeel is van hun identiteit en kan bijdragen aan wie ze zijn. (...) ze leren uitingen van kunst en cultuur bevragen, betekenis geven en waarderen. Ze leren zich te verhouden tot kunst en cultuur, reflecteren op hun eigen voorkeuren en ontdekken dat meningen kunnen variëren. (curriculum.nu, 2021, paragraaf ‘Wat verandert er?’)

In het leergebied kunst en cultuur gaat het zowel om de actieve als de receptieve component van kunst en de interpretatie daarvan, ofwel de communicatie tussen maker/uitvoerder en publiek/kijker. Om de communicatie van/met/in kunst toe te kunnen passen, moet je jezelf kunnen verhouden tot die kunst. Kunstonderwijs geeft speelruimte aan leerlingen om veilig en in vrijheid te experimenteren met wie zij zijn, hoe zij reageren en ervaren dat er verschillen zijn in een klas. Samenwerken is een van de brede vaardigheden die wordt onderstreept door curriculum.nu (2021) en is in het werkveld niet meer weg te denken.

Uit de klas

vakdocent:

“Dans is de taal van het lichaam, door samen te dansen leer je via de ander ook jezelf kennen. Beide dansers zijn belangrijk in een duet bijvoorbeeld, je voelt zowel de overeenkomsten als de verschillen.”

© Bart Grietens

Uit de klas

vakdocent:

“Welke kwaliteiten heb je nodig als danser?”

leerling (groep 3):

“Kracht, lenig zijn en kunnen samenwerken”

© Remke Spijkers

Socialiseren in relatie tot de wereld

Gert Biesta (2017) schrijft in zijn boek *Door kunst onderwezen willen worden* dat het de taak van de onderwijzer is de wereld te tonen en het verlangen bij de leerlingen op te wekken om in dialoog met die wereld te blijven. Kunst is een manier om in dialoog met de wereld te komen (Ris, 2020). **In die dialoog schuilt een actieve rol voor de leerling, het gaat immers niet om het louter aanschouwen van de wereld maar om erdoor geraakt te worden en het vervolgens te bevragen, te interpreteren en jezelf ertoe te verhouden.** Je zou kunnen zeggen dat je communiceert, en dus samenwerkt, met de wereld om je heen.

Voor het onderwijs hanteert Biesta (2010) drie domeindoelen, namelijk: kwalificatie, socialisatie en subjectificatie. Inzoomend op socialisatie gaat het om de normen en waarden die horen bij een cultuur, en hoe je kunt leven als lid van die gemeenschap. In het kunstonderwijs bieden we ruimte voor leerlingen om de dialoog met de wereld aan te gaan en daarbij te oefenen met hun eigen culturele bewustzijn. Onontkoombaar is dit een proces in relatie tot de ander.

© Moon Saris

“De leerlingen, nieuwkomers in Nederland, leren via kunst de Nederlandse cultuur kennen en verhouden zich daartoe”.

Tijdens het receptieve kunstonderwijs ligt er ook een actieve rol voor de leerlingen en een kans voor hun socialisatie. Hellwig (2019) beschrijft in zijn *Manifest voor de toeschouwer* een voorstelling als een voorstel van de kunstenaar dat pas tot leven komt in interactie met z'n publiek. Ofwel het publiek is actief in het meemaken van de voorstelling zoals curriculum.nu (2021) het omschrijft. Ook Petra Eijndhoven, ICC'er Ithaka-ISK (persoonlijke communicatie, 9 november 2020), benoemt het belang van kunstonderwijs – en dan met name het socialisatie-doel – voor haar leerlingen: “De leerlingen, nieuwkomers in Nederland, leren via kunst de Nederlandse cultuur kennen en verhouden zich daartoe”.

Uit de klas

vakdocent:

“Waarom klap je eigenlijk na afloop?”

leerling A (groep 3):

“Omdat je het mooi vindt.”

vakdocent:

“Klopt, maar je kunt sowieso klappen, ook als je het niet mooi vindt.”

leerling A (groep 3):

“Waarom zou je dat doen?”

Leerling B uit (groep 3) - heel serieus:

“Omdat ze hun best gedaan hebben.”

Waarna leerling A zichtbaar in gedachten verzinkt en nog even mijmert over deze laatste opmerking.

"Het gaat ons om dat proces waarbij leerlingen geraakt worden en er vaak nieuwe vriendschappen ontstaan"

© Remke Spijkers

Actueel belang van verbondenheid

Verbondenheid is een noodzaak, dat hebben we afgelopen jaar sterk ervaren tijdens de lockdowns. In diverse gesprekken in de danssector kwam het belang van die verbondenheid ter sprake. Waarin zit de waarde van verbondenheid? En hoe uit die verbondenheid zich? Lisa Reinheimer, artistiek coördinator DansBrabant en criticus, (persoonlijke communicatie, 11 februari 2021) spreekt over het belang van *togetherness*, het gevoel van verbinding en ergens onderdeel van zijn. Een gedeelde (fysieke) ervaring geeft zo'n gevoel van verbondenheid, van fysiek begrip voor elkaar, aldus Roberto Casarotto, Opera Estate Festival Italië, (persoonlijke communicatie, 4 februari 2021). Dat is precies wat er gebeurt tijdens een maaktraject waarbij leerlingen in een aantal weken samen een voorstelling maken onder begeleiding van een docerende (dans)maker. Zij voelen zich verbonden als groep, een pluriform geheel, ze delen de fysieke ervaring en werken samen toe naar een presentatie. Het gaat ons om dat proces waarbij leerlingen geraakt worden en er vaak nieuwe vriendschappen ontstaan, aldus Josephine van Rheenen (persoonlijke communicatie, 9 november 2020).

Uit de klas

Tijdens de eindvoorstelling van de schoolverlaters maken twee jongens die op elkaars rug zaten een harde smak.

“Vallen, opstaan en gewoon weer doorgaan. Ik kan de rest toch niet in de steek laten” zei de leerling stoer na afloop.

De maker: “Toch zag ik even een verbeterd gezicht tijdens de presentatie, maar ik was trots op de verantwoordelijkheid die ze voor elkaar en voor het stuk voelde”.

Juist in de huidige diverse samenleving is het belang van meerstemmigheid, empathie en inclusie belangrijk. Verschillend zijn en toch samen, dat is de kunst van een inclusieve samenleving (*Van der Maas & De Vos, 2020*). Wij zien in de kunstlessen dat de leerlingen elkaar en de onderlinge verschillen leren kennen. Die verschillen mogen er zijn en omarmen we. Het stimuleert het vermogen om je te verplaatsen in de ander. Een voorbeeld hiervan is het bespreken van een voorstelling, het eigen referentiekader bepaalt mede de interpretatie. Door ook de perspectieven van medeleerlingen te horen en te leren herkennen krijgt de leerling een breder beeld, dat weer de socialisatie versterkt. Ook leren leerlingen onderling van elkaar tijdens fysieke samenwerking, partnerwerk. Ze hebben elkaar nodig een beweging uit te voeren, wisselen tips uit om die beweging te perfectioneren en voelen dat het voor ieder lijf anders werkt.

Als het belang van verbondenheid en wederzijds begrip zo sterk is, schuilt de kracht voor de nieuwe generatie dan niet juist in de relatie? In de inclusieve relatie waar Van der Maas en De Vos (2020) over spreken? Al zijn het kleine stapjes, bij *De Dansers* geloven we dat samenwerken tijdens een kunstles daaraan een bijdrage kan leveren.

Tot slot

Cultuuronderwijs dient veel verschillende beleidsdoelen (Hagenaars, 2020). Ook bovenstaande tekst zou aanleiding kunnen zijn om het kunstonderwijs instrumenteel te maken of in ieder geval te laten bijdragen aan andere (onderwijs)doelen. Ons gaat het echter om de kracht van het kunstonderwijs zelf en in dit geval in het bijzonder om het samenwerken binnen het kunstonderwijs. Zowel de fysieke samenwerking in de les die mede dat gevoel van **verbondenheid** stimuleert, als de samenwerking tussen maker en toeschouwer waarbij **communicatie** tot stand komt wanneer beiden een actieve rol hebben en zich via de kunst verhouden tot de wereld om zo hun eigen perspectief te verbreden (**socialisatie**). Steeds weer de relatie tussen die verschillende entiteiten. Is dit intrinsiek aan de kunsten? Misschien niet, maar het is in ieder geval de kern van ons kunstonderwijs. Waarom een workshop van *De Dansers* zo anders is dan een dansworkshop kon de leerling uit de inleiding niet uitleggen. Wellicht vergroot de nadruk op het samenwerken zijn plezier en wordt de vorm (dans) van ondergeschikt belang voor hem.

Bibliografie

- Biesta, G.J.J. (2010). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*. Boulder, Co: Paradigm
- Biesta, G.J.J. (2017). *Door kunst onderwezen willen worden*. Arnhem: Artez press
- Curriculum.nu (2021). *Kern van het leergebied kunst en cultuur*. Opgehaald op 12 juli 2021 van www.curriculum.nu
- Hagnaars, P. (2020). In spagaat door beleid. *Didactief 2020(10)*, 20-21. Opgehaald op 12 juli 2021 van www.researchgate.net
- Hellwig, F. (2019). *Manifest voor de toeschouwer, een manifest van Florian Hellwig*. Opgehaald op 12 juli 2021 van www.theaterkrant.nl
- Maas, van der A. & Vos, de N. (2020). De boel bij elkaar houden. *De kunst van inclusiviteit. Boekman 123*, 52-56.
- Ris, J. (2020). *Door kunst onderwezen willen worden, ofwel: een pedagogisch perspectief op kunsteducatie*. Opgehaald op 12 juli 2021 van www.nivoz.nl
- SLO (2021). *TULE, Kunstzinnige oriëntatie – kerndoel 54*. Opgehaald op 12 juli 2021 van www.slo.nl